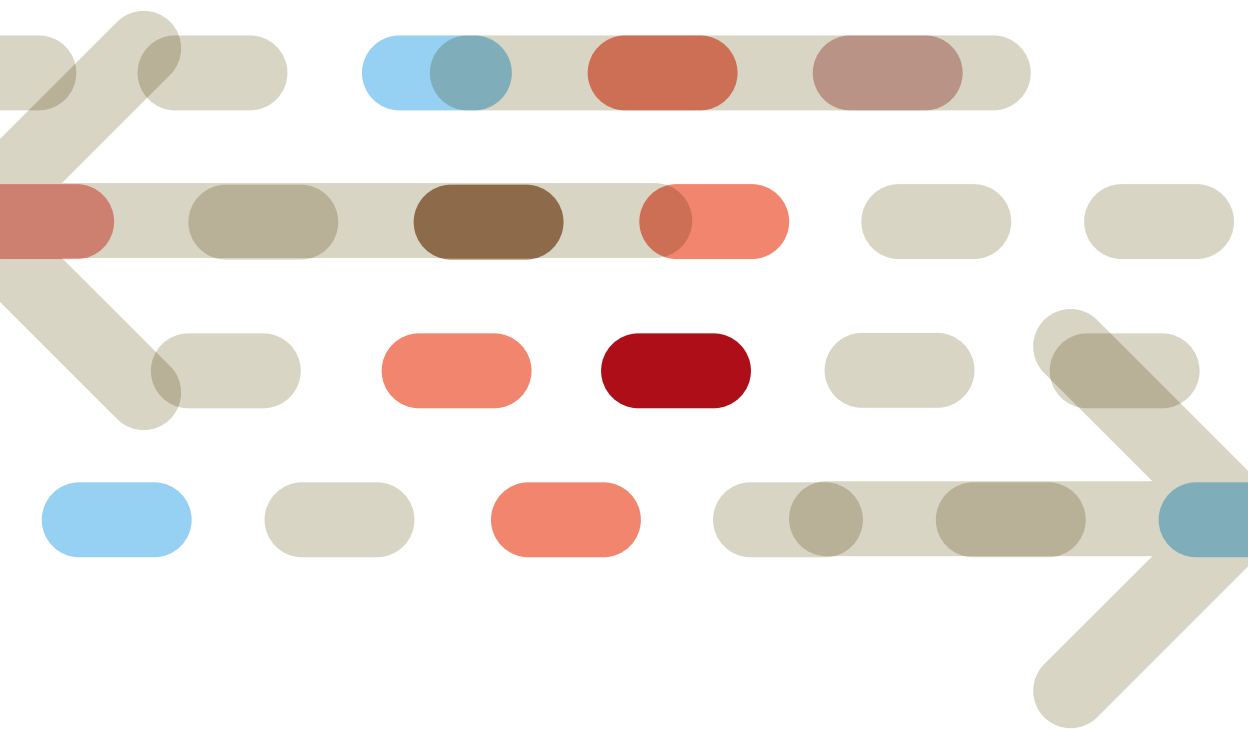

Recerca diagnòstica sobre la situació de l'ensenyament d'economia

EN EL SISTEMA UNIVERSITARI PÚBLIC ESPANYOL

Economistas
sin Fronteras

Autoria:

Astrid Agenjo-Calderón (coordinadora), MGiulia Costanzo Talarico,
Nazareth Gallego-Morón, Laura Martínez-Jiménez i Laura Tejado Montero

De:

Encarrega:

Traducció:

Rita Soler (AEIOU Traductores)

Coordinació de l'edició:

Freest Saralegui Harries

Hi col·labora:

Post Crash UPF

Disseny editorial i maquetació:

Mejor (somosmejor.es)

ISBN: 978-84-09-26009-6

Gener de 2021

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport econòmic de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional per al Desenvolupament (AECID), amb càrrec al projecte «L'Agenda 2030 i els ODS: canviar l'economia per transformar el món II (2018 / PRYC / 001.418)». El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva dels seus autors i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'AECID.

Aquesta obra està sota una llicència de Creative Commons. Es permet copiar, distribuir i comunicar lliurement aquesta obra sempre que es reconegui l'autoria i no es faci servir per a fins comercials. No es pot alterar ni transformar aquesta obra, ni generar-ne una derivada a partir d'ella. Per veure una còpia d'aquesta llicència, visiteu: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/>

Recerca diagnòstica sobre la situació de l'ensenyament d'economia

EN EL SISTEMA UNIVERSITARI PÚBLIC ESPANYOL

Resum Executiu

Economistas
sin Fronteras

La visió dominant de l'economia sol estar relacionada amb l'escola de pensament neoclàssica, els pilars bàsics de la qual no han canviat malgrat haver-se diversificat i fragmentat al llarg dels anys. Les **crítiques** a propòsit d'aquesta visió són nombroses i procedeixen de múltiples corrents i enfocaments econòmics: tot i que aquesta escola ha fet una aportació històrica i resulta útil en alguns aspectes, en general, s'entén que hi ha possibilitats molt grans de millora, de debat i d'aprenentatge a partir d'altres enfocaments i disciplines.

L'escola neoclàssica es pressuposa com l'únic paradigma rigorós, científic i políticament vàlid, cosa que exerceix un «monopoli intel·lectual malsà» (Rethinking Economics, 2017) en l'ensenyament, la investigació, l'assessoria política i el debat públic.

En efecte, una de les crítiques fonamentals que rep aquesta forma de pensament econòmic és que es pressuposa com l'únic paradigma rigorós, científic i políticament vàlid, la qual cosa exerceix un «monopoli intel·lectual malsà» (Rethinking Economics, 2017), tant en l'ensenyament, la recerca i l'assessoria política com en el debat públic, que margina i exclou la resta de perspectives. Aquest estudi, però, se centra explícitament en les conseqüències que té en l'ensenyament d'economia, un àmbit en què es detecten els problemes següents:

1. Manca d'anàlisi i de qüestionament crític dels supòsits i de la metodologia de les teories i dels models neoclàssics.
2. Falta de pluralisme.
3. Desconnexió de la realitat.
4. Manca d'anàlisi històrica i ètica.
5. Manca de capacitació crítica de l'alumnat.
6. Carència de perspectiva de gènere.

La investigació té com a objectius fer un diagnòstic de l'ensenyament d'economia a les universitats públiques espanyoles i plantejar propostes per adoptar un enfocament plural i transversalitzar continguts que apostin per transformar el model econòmic des d'una perspectiva feminista, ecològica i de drets humans.

Per aproximar-se a aquests problemes, la present investigació va realitzar un estudi de cas concret en el context espanyol. Els objectius generals es van dividir en dues grans línies: una centrada en l'anàlisi i el diagnòstic de la situació de l'ensenyament d'economia a les universitats públiques de l'Estat espanyol, i l'altra basada en diverses propostes per adoptar un enfocament plural i transversalitzar els continguts, dins del currículum educatiu, que apostin per transformar el model econòmic des d'una perspectiva feminista, ecològica i de defensa dels drets humans, posant atenció especial a l'àmbit local i la seva relació amb el global. En concret, es pretén:

- Analitzar l'evolució de l'enfocament dels plans d'estudi d'economia a les universitats públiques espanyoles.
- Analitzar les percepcions i les demandes del professorat i de l'alumnat d'economia, així com dels agents de cooperació universitària.
- Identificar propostes formatives i metodològiques per tal d'incorporar una visió plural i transversalitzar-ne els continguts.

A fi d'assolir aquests objectius, es va adoptar un plantejament metodològic mixt que comprèn mètodes qualitatius (recopilació documental i entrevista) i quantitius (enquesta).

En primer lloc, la recopilació documental va permetre examinar la possible dimensió crítica i dels plans d'estudi d'economia i l'evolució de l'enfocament en les universitats públiques espanyoles. En aquest sentit, es van aplegar, escollir i analitzar les guies docents de tres assignatures concretes (Macroeconomia, Història Econòmica i Economia Laboral/del Treball o Mercat de Treball), així com els catàlegs de les matèries optatives i dels projectes

d'innovació docent (en endavant, PID), de quinze universitats públiques espanyoles que imparteixen el grau d'Economia. Aquestes universitats van seleccionar-se d'acord amb dos criteris: la grandària (nombre d'alumnes matriculats i matriculades al curs acadèmic 2018-2019), segons la qual es van triar cinc grans, cinc mitjanes i cinc petites; i la qualitat (en funció de si constaven a la classificació QS World University Rankings i al rànquing que el diari *El Mundo* estableix cada any amb els 50 millors graus de l'Estat espanyol).

Les dates clau de referència i comparació van ser la implantació del pla Bolonya i l'inici de la gran recessió, cosa que va resultar en dos períodes d'anàlisi: pre-Bolonya/crisi (anterior al curs 2007-2008) i post-Bolonya/crisi (a partir del curs 2009-2010).

En segon lloc, es van fer una sèrie d'entrevistes semiestructurades i en profunditat amb l'objectiu d'analitzar les experiències, percepcions i demandes del

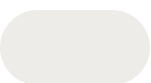

professorat i de l'alumnat d'economia, així com dels agents de cooperació universitària.

En darrer lloc, després d'haver fet una aproximació a l'objecte d'estudi i d'haver-lo explorat amb entrevistes, es va aplicar un mètode quantitatiu que va permetre determinar la magnitud de tal fenomen. En particular, es va redactar una enquesta, que es va fer arribar al cos docent i a l'alumnat d'economia.

Els resultats es poden dividir en dos grans blocs, *a)* l'anàlisi dels plans d'estudi i *b)* l'anàlisi de les percepcions i experiències de l'alumnat i del professorat.

Resultats principals de l'anàlisi dels plans d'estudi

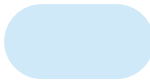

A continuació, presentem les conclusions principals pel que fa als plans d'estudi.

L'assignatura de Macroeconomia té una gran solidesa i uniformitat tant en els períodes pre- i post-Bolonya/crisi com entre les diverses universitats. Es tracta d'una matèria fonamental, que assenta les bases —estandarditzades, uniformades i comunes— de l'ensenyament d'economia en els primers anys de formació universitària.

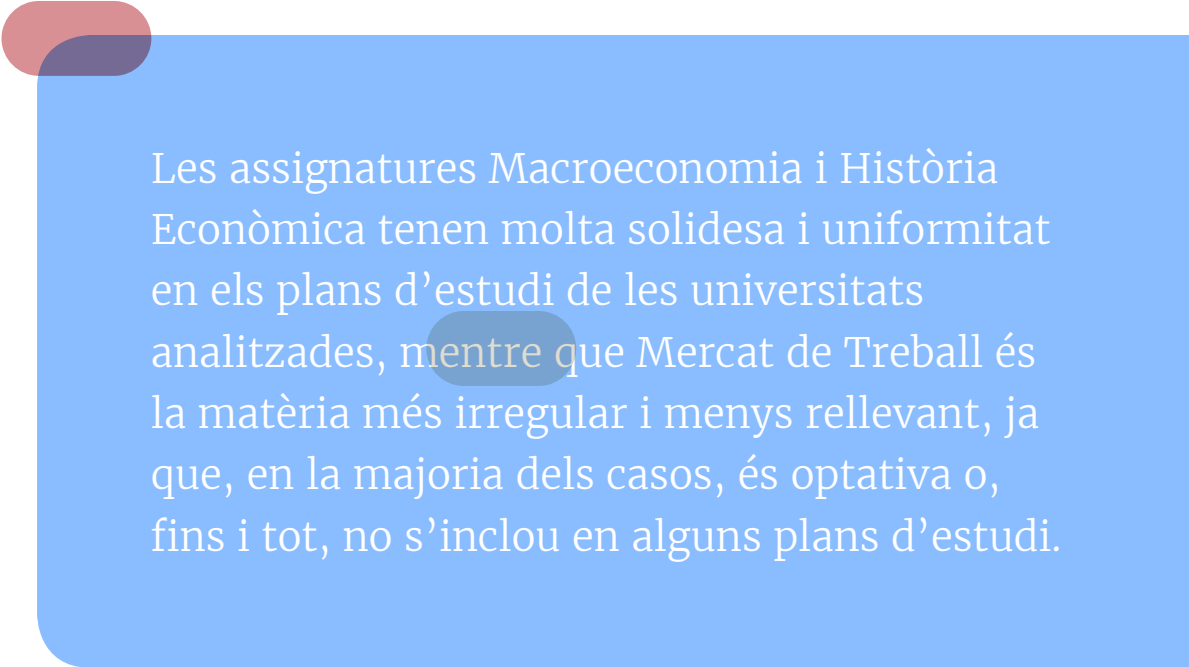

Per la seva banda, l'assignatura d'Història Econòmica segueix les petjades de Macroeconomia: dels resultats es dedueix que aquesta matèria gaudeix de reconeixement i solidesa als plans d'estudi de les universitats analitzades, i forma part del grup d'assignatures bàsiques que articulen els fonaments de l'ensenyament d'economia durant els primers anys de carrera (entre els quals també consta la Macroeconomia). Així doncs, amb la integració de la Història Econòmica com a matèria bàsica, obligatòria i de pes curricular considerable, els plans d'estudi semblen atansar-se, per bé que sigui tímidament o parcialment, a una concepció interdisciplinària de l'ensenyament, la docència i la recerca de l'economia.

Finalment, els resultats de l'anàlisi formal de l'assignatura Mercat de Treball —que de manera convencional es relaciona amb l'àrea de la microeconomia— ens fan veure-la com la matèria més irregular o menys homogeneïtzada en els centres, així com la més prescindible o menys rellevant de les examinades, ja que gairebé sempre és optativa o, fins i tot, no s'inclou en els plans d'estudi.

Les assignatures Macroeconomia i Història Econòmica tenen molta solidesa i uniformitat en els plans d'estudi de les universitats analitzades, mentre que Mercat de Treball és la matèria més irregular i menys rellevant, ja que, en la majoria dels casos, és optativa o, fins i tot, no s'inclou en alguns plans d'estudi.

D'aquestes dades, doncs, s'extreuen dues conclusions. D'en-trada, el mercat de treball té un paper cada vegada més important com a articulador de la vida de les persones; malgrat tot, aquesta assignatura no té un paper central en els estudis d'economia i, en particular, en els plans d'estudi més recents, els quals ja han tingut temps per absorbir l'experiència de la gran recessió amb rigor acadèmic. A banda d'això, es pot qüestionar si la marginalitat d'aquesta matèria implica també una menysvaloració o una preocupació menor per l'estudi de l'economia en un sentit més pròxim a les persones i als problemes reals existents en les dimensions meso i micro, en contrast amb la centralitat convencional dels sistemes i de les grans institucions i corporacions com a objecte d'estudi d'importància especial.

Amb referència a l'anàlisi qualitativa de la (possible) dimensió i evolució crítica o heterodoxa, es van examinar els punts següents: l'adopció en les guies docents d'una perspectiva crítica i la seva evolució; la inclusió de la crisi econòmica o financera de 2008; les referències bibliogràfiques (bàsiques/obligatòries) amb perspectiva de gènere; l'enfocament de l'oferta optativa i la seva possible evolució crítica, i la perspectiva crítica potencial dels PID.

En aquest sentit, primerament, s'ha observat que el 26,6% de les 79 guies docents analitzades (és a dir, 21 guies) incorporen una perspectiva crítica o heterodoxa de l'ensenyament d'economia: 4 d'elles a Història Econòmica i 17 a Mercat de Treball. Tot i això, s'evidencia que aquesta integració de visions econòmiques alternatives es fa de manera parcial, puntual o circumscrita a aspectes determinats o a temàtiques concretes de l'assignatura (per exemple, la desigualtat de gènere). Per tant, per més que el desenvolupament de «l'esperit crític» i de la «capacitat d'anàlisi crítica» de l'alumnat s'inclou com a objectiu o competència específica en la gran majoria de guies docents de les tres assignatures analitzades, l'exposició dels temaris i dels continguts ret compte de la limitada integració de perspectives, propostes o teories alternatives crítiques-heterodoxes que posin en qüestió els principis econòmics clàssics o dominants.

Quelcom molt semblant succeeix amb la perspectiva de gènere, les desigualtats (en general), la discriminació, el medi ambient i el compromís ètic: encara que algunes guies mencionen en els objectius o les competències que l'alumnat estudiarà les causes de les desigualtats i discriminacions (de gènere, raça o renda), el

desenvolupament del temari i del contingut de les assignatures no aborda específicament aquest assumpte, i encara menys ho fa des d'una perspectiva crítica. Al contrari, la tendència general que s'ha detectat fa pensar que aquestes matèries reproduïxen una mirada clàssica-ortodoxa de la teorització i l'ensenyament d'economia. En efecte, **el 73,4% de les guies estudiades ometen o invisibilitzen les mirades econòmiques alternatives o complementàries de caràcter heterodox i, en els casos excepcionals en què aquestes perspectives crítiques es mencionen de manera puntual, no solen presentar-se en el mateix pla de rellevància o rigor que les visions ortodoxes.**

Segonament, de les 40 guies docents corresponents al període post-Bolonya/crisi, tan sols 6 fan referència expressa —sia en els objectius, les competències, el contingut/temari o la bibliografia— a la crisi econòmica o financera iniciada l'any 2008. D'aquestes, 3 pertanyen a l'assignatura de Macroeconomia; 2, a Història Econòmica, i 1, a Mercat de Treball.

Tercerament, les autores i els autors més esmentats en les referències bibliogràfiques de cadascuna de les assignatures en ambdós períodes (pre- i post-Bolonya/ crisi) són, en aquest ordre a cada matèria: Olivier Blanchard, N. Gregory Mankiw, Rudi Dornbusch i Stanley Fischer a Macroeconomia; Rondo E. Cameron, Francisco Comín, Mauro Hernández, Vera Zamagni, Enrique Llopis i Carlo Maria Cipolla a Història Econòmica, i Stanley L. Brue, Campbell R. McConnell, David A. Macpherson, Lluís Fina, Luis Toharia i Jordi Palafox a Mercat de Treball. A més, d'acord amb l'anàlisi de l'informe *Post-Crash Barcelona* (2015), les obres dels autors més citats a les assignatures de Macroeconomia i Mercat de Treball s'emmarquen eminentment en els preceptes de l'escola neoclàssica. Així mateix, es fa palès que totes les autories de referència tenen en comú l'origen occidental o el fet que desenvolupen (o han desenvolupat) la seva carrera acadèmica i professional a institucions i centres d'Europa i d'Amèrica del Nord. Igualment, demostren un biaix de gènere evident: 15 dels 16 autors més esmentats al conjunt de les guies examinades són homes, és a dir, que només hi ha una autora.

Els autors més citats en les assignatures de Macroeconomia i Mercat de Treball s'emmarquen eminentment en els preceptes de l'escola neoclàssica. Així mateix, totes les autories de referència comparteixen origen occidental o desenvolupen (o han desenvolupat) la seva carrera acadèmica i professional en institucions i centres europeus i nord-americans i, a més, presenten un clar biaix de gènere.

En quart lloc, s'observa que **les assignatures optatives constitueixen un espai més favorable o accessible per al conreu de les perspectives crítiques** —tant en el període anterior a la implantació del pla Bolonya i l'inici de la crisi econòmica com en l'etapa post-Bolonya/crisi— si s'ha de jutjar per la possible dimensió crítica que manifesten els títols i es cataloguen en funció dels blocs temàtics més freqüents en totes dues etapes.

En cinquè lloc, en l'examen dels PID es van identificar 26 propostes en l'àmbit de l'economia i dels camps afins (empresa, finances i relacions laborals). Aquestes propostes poden classificar-se en diversos blocs temàtics, entre els quals destaquen, de més freqüència a menys:

empresa (10 projectes); noves tecnologies i eines digitals aplicades a l'ensenyament (5 projectes); competències i capacitació de l'alumnat (5 projectes); professionalització o integració laboral (5 projectes), i ensenyament de mètodes, metodologies o fórmules concretes (4 projectes).

En menor proporció, també es van identificar PID en altres àrees temàtiques, com ara: metodologies i tècniques innovadores a l'aula (3 projectes); dimensió social de l'economia o l'empresa (3 projectes); medi ambient i desenvolupament sostenible (2 projectes); ètica (2 projectes); història econòmica (2 projectes); interdisciplinarietat (2 projectes); innovació (2 projectes); emprenedoria (1 projecte); perspectiva de gènere (1 projecte), i macroeconomia i economia internacional (1 projecte).

Per tant, es fa palès que més d'una tercera part d'aquests projectes versen, d'una banda, sobre l'àmbit empresarial (especialment, sobre la gestió i la creació d'empreses), i de l'altra, sobre el desenvolupament i l'ensenyament a l'aula de metodologies concretes, en les quals destaca el rol de les tecnologies digitals.

Resultats principals de l'anàlisi de les percepcions i les demandes

del professorat, de l'alumnat
i dels agents de cooperació
universitària

D'acord amb les entrevistes i les enquestes fetes, es distingeixen sis blocs temàtics principals: l'existència d'un enfocament dominant en l'ensenyament d'economia i les seves característiques; l'homogeneïtzació dels plans d'estudi i efectes de la crisi; les necessitats o les millores potencials en la docència d'economia; les dificultats en la docència per incloure perspectives alternatives; les estratègies del professorat i de l'alumnat interessats en una economia plural, i el paper de la universitat en la societat.

Per començar, el 88,4% del professorat enquestat estima que la visió neoclàssica de l'economia és la perspectiva dominant en la docència universitària. Així mateix, el professorat entrevistat està d'acord amb l'afirmació que hi ha una visió dominant en l'ensenyament d'economia. L'alumnat entrevistat també percep aquesta articulació de la docència entorn d'una visió única de l'economia i reconeix «l'enfocament capitalista» com el dominant. Per la seva part, els agents de cooperació universitària entrevistats també coincideixen amb aquesta opinió.

El 88,4% del professorat enquestat considera que la visió neoclàssica d'economia és la perspectiva dominant en la docència universitària. També és la percepció majoritària entre l'alumnat, que reconeix l'«enfocament capitalista» com el dominant.

Seguidament, en demanar al professorat per l'evolució dels plans d'estudi en economia, prop del 56% va respondre que no creu que durant les últimes dècades s'hagin incorporat en la visió neoclàssica dominant altres plantejaments heterodoxos ni perspectives alternatives. El professorat entrevistat també afirma que no hi ha hagut canvis destacables.

El 95,4% del professorat enquestat considera fonamental capacitar l'alumnat per qüestionar les teories i els models econòmics presentats a classe.

En tercer lloc, el 95,4% del professorat enquestat considera fonamental capacitar l'alumnat perquè qüestionari les teories i els models econòmics presentats a classe. Igualment, l'alumnat enquestat creu de manera gairebé unànime que aprendre a qüestionar les teories i els models econòmics ha de ser una competència bàsica del procés d'aprenentatge. A més, l'alumnat entrevistat fa notar que la universitat està mancada de l'espai de debat necessari, cosa que impossibilita entrar en la crítica dels principis dominants en l'economia.

En quart lloc, **el professorat entrevistat assenyala que hi ha reticències i dificultats per introduir un enfocament pluralista en l'ensenyament d'economia**. Els obstacles que mencionen estan relacionats amb la competència de les facultats, la falta d'interès del personal no format per transversalitzar el pluralisme, la carència de material tècnic o la dificultat per inserir l'enfocament en assignatures troncales, entre altres.

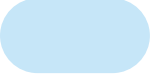
En cinquè lloc, el 56% del professorat enquestat té bastants coneixements o molts sobre diverses propostes d'economia crítica en l'àmbit de la docència. En aquest sentit, fa servir múltiples estratègies i recursos per transversalitzar-ne l'ensenyament amb enfocaments heterodoxos i alternatius. Les persones entrevistades declaren que la possibilitat d'integració depèn de la rigidesa del sistema acadèmic; així, veuen menys possibilitats d'integració a les assignatures més rígides (com Macroeconomia o Microeconomia, a tall d'exemple).

Finalment, en referència al paper de la universitat en la societat, el professorat que va respondre l'entrevista assenyala cinc facetes fonamentals:

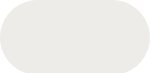

1. L'acreditació dels títols que confereixen un capital simbòlic per accedir al mercat laboral i, en conseqüència, representen una porta d'entrada per a l'ocupació.
2. La generació de coneixement i metodologies orientades especialment al benefici de les empreses, sobretot en el cas de les carreres més tecnològiques.
3. La construcció d'eines per al manteniment de l'ordre social i polític.
4. La generació de coneixement, d'opinions i de sentit crític.
5. La formació de l'alumnat que representa el futur de la societat.

En general, **l'alumnat entrevistat és de l'opinió que l'ensenyament d'economia en la universitat espanyola presenta una certa rigidesa que no permet estar al corrent de les tendències heterodoxes que podrien oferir noves eines per analitzar i tractar problemes actuals elementals com el canvi climàtic, les desigualtats de gènere o els drets humans.** L'estudiantat també coincideix a assenyalar que la universitat té un paper rellevant en la societat i que hauria d'aprofitar-se'n el potencial i l'accessibilitat. Per la seva banda, les i els agents entrevistats manifesten

una crítica generalitzada al plantejament excessivament pràctic i enfocat al món empresarial de la universitat, en contrast amb la recerca de caràcter més teòric. Tanmateix, valoren de manera positiva el rol que la universitat té en la societat actual: tant pel nombre de persones que hi passen com, precisament, per la seva labor de recerca i generació de coneixement.

Propostes

Havent pres nota de les problemàtiques i de les demandes evidenciades en aquest diagnòstic, se suggereixen deu propostes que es fonamenten no solament en els resultats d'aquest informe, sinó també en les troballes i les recomanacions de treballs similars citats en les pàgines anteriors. L'objectiu és posar al dia el catàleg de solucions i d'iniciatives, tant potencials com existents, a l'Estat espanyol, i ampliar-lo. A continuació, doncs, se'n presenta un resum:

1. En contraposició al reduccionisme, a l'aura d'infal·libilitat universal i a l'objectivació de les teories i dels models neoclàssics en l'ensenyament i l'aprenentatge d'economia a la universitat, proposem: **fomentar, des de la docència i des d'altres espais complementaris de formació, l'anàlisi i el qüestionament crítics de l'enfocament econòmic neoclàssic**, de manera que s'expliqui (i es comprengui) no com una veritat científica impertorbable i infal·lible, sinó com una proposta o interpretació particular —una de tantes altres— contextualitzada i articulada per interessos i (pre)judicis determinats, la qual, doncs, pot sotmetre's a crítiques, revisions, debat i esmenes, i, així, obrir la porta a l'existència d'altres visions alternatives vàlides de l'economia. Al cap i a la fi, adoctrinar no significa defensar alternatives crítiques amb el capitalisme, sinó ocultar i dissimular els fonaments profundament ideologitzats de la lògica i les teories capitalistes per fer-les passar per la veritat; per allò normal, millor, desitjat.

2. En contra de la unidimensionalitat i la pauperització de l'ensenyament universitari d'economia, així com del monopoli de la perspectiva neoclàssica/ortodoxa, proposem: promoure, amb compromís, rigor i sentit crític, la **comprensió de la disciplina econòmica com un espai de coneixement i proposició plural, en el qual hi caben diversos enfocaments.**

És a dir, no es tracta només de desmitificar el paradigma neoclàssic/ortodox i sotmetre'l a una revisió crítica —com es proposava al primer punt—, sinó d'ampliar la mirada i l'abast de la disciplina econòmica per aprendre sobre altres propostes igualment vàlides, rigoroses, fonamentades i, a més, subversivament creatives.

3. En vista de la desconexió de l'economia respecte de la resta de ciències socials i humanístiques, i la consideració d'aquesta disciplina com a «científicament superior» a les homòlogues del camp social, proposem: **integrar una perspectiva educativa interdisciplinària**, tant des d'un punt de vista teòric com metodològic, de manera que s'acabi amb el mite de l'autosuficiència de l'economia per explicar i resoldre les problemàtiques socials, i que es facin valer les vinculacions històriques i necessàries amb altres disciplines científiques, sia gràcies a assignatures particulars (creant matèries noves

o ressituant en primera línia assignatures ja existents, però relegades a un segon pla) sia transversalitzant –la en matèries bàsiques, optatives i PID.

4. Contra l'abstracció, la descontextualització i l'apriorisme de la visió neoclàssica de l'economia, proposem:

(re) connectar la docència de l'economia amb els problemes socioeconòmics realment existents i situar aquestes problemàtiques i qüestions reals al centre de l'ensenyament. Així doncs, es donarà a l'alumnat explicacions crítiques, rigoroses i, sobretot, pertinents i actuals sobre experiències diverses, com ara la gran recessió (pràcticament absent dels plans d'estudi analitzats), la crisi econòmica mundial actual que s'ha derivat de la pandèmia de la COVID-19, la crisi de reproducció social i de cures o l'emergència climàtica, així com qüestions concretes com ara la bretxa salarial, la cadena global de cures, les discriminacions i desigualtats en el mercat laboral o la conciliació i la relació mercat-famílies. A més, es fomentarà la transversalització de temàtiques i plantejaments alternatius, com són la perspectiva de gènere i (eco)feminista o la defensa dels drets humans.

5. Restituir la dimensió i la responsabilitat ètiques a l'economia, tot oferint a l'alumnat anàlisis rigoroses de les implicacions ètiques de les propostes, les execucions i els resultats de les diverses teories econòmiques, així com dels seus efectes socioculturals. En paraules de Kalle Lasn, la idea és explicar l'economia no com «un joc teòric fred», sinó com una disciplina i un conjunt de propostes que intervenen en la nostra realitat social i la travessen fins arribar «al cor del que som com a éssers humans» (2015: 274).

6. En oposició amb la patriarcalització i masculinització de l'economia, proposem: **naturalitzar la incorporació de la perspectiva de gènere en l'ensenyament**, tant per estudiar problemàtiques socials reals com per valorar les visions i les propostes de l'economia feminista, de manera que la seva integració atragui altres perspectives i paradigmes crítics afins, com ara l'ecològic o el relacionat amb els drets humans.

7. Recopilar en un repositori central o fons comú i obert tots els materials, els manuals, les guies i els recursos sobre economia crítica disponibles a l'Estat espanyol.

8. Produir material pedagògic sobre economia crítica

accessible per a l'alumnat, disponible mitjançant descàrrega gratuïta o a un preu reduït, i adaptat tant als diversos cursos de la carrera d'Economia i dels àmbits afins com a l'ensenyament interdisciplinari d'economia en altres graus. És a dir, posar a l'abast de l'alumnat —i no solament del professorat— un ventall de material de treball i de guies teòrico-metodològiques alternatives, per tal d'estimular-ne la formació autònoma crítica. Per això, és molt important, d'una banda, que aquest material l'elaborin persones expertes i compromeses amb l'economia crítica, l'ensenyament i la divulgació —a les quals se'ls agraeixi i valori justament aquesta labor, tant en termes econòmics com pel que respecta als mèrits investigadors o docents—, i d'altra banda, que el professorat, les organitzacions, les xarxes i els departaments afins facin difusió d'aquest tipus de material a disposició de l'alumnat.

9. Transformar els sistemes d'avaluació i de graduació

dels mèrits del professorat universitari, a l'efecte de fomentar la contractació i la promoció de perfils docents interdisciplinaris, diversos i compromesos amb la formació contínua i l'empoderament i la capacitació crítica de l'alumnat.

10. El desplegament i, sobretot, l'efectivitat i l'abast d'aquestes propostes estan lligats al compromís no solament del cos docent universitari —i, cal afegir-hi, del professorat de totes les etapes educatives prèvies—, sinó també al dels òrgans de gestió institucional de tota mena, al de les xarxes i organitzacions autònomes i ciutadanes, i, per descomptat, al del mateix alumnat per transitar i afrontar la rigidesa, la intensa burocratització i les inèrcies conservadores de l'educació universitària pública i institucionalitzada. A més, la modificació radical dels plans d'estudi i, en darrer terme, del sistema acadèmic universitari (i de les agències i dels mecanismes adjacents) és un objectiu ambiciós que transcendeix les fronteres i les capacitats de l'Estat espanyol i que interpel·la el conjunt de l'Espai Europeu d'Educació Superior. L'educació i la (in)formació crítica, plural i de qualitat dibuixa una mena de lògica circular i constitueix precisament el combustible insubstituïble que estimula la mobilització contra la precarització de l'ensenyament públic.

En suma, transformar l'educació per transformar la societat (i viceversa) suposa una responsabilitat de magnitud colossal i de profunda complexitat. És per això que totes les ments i els cossos que se solidaritzin amb aquest projecte de justícia social, de qualitat educativa i d'engrandiment democràtic són benvinguts i, sobretot, necessaris.

Al capdavant, creiem que, a la universitat i a l'acadèmia, com a qualsevol altre espai de relació i d'existència, no hem de limitar-nos —no han de limitar-nos— a resistir i sobreviure: també podem imaginar, crear i defensar maneres de viure que mereixen l'alegria de ser viscudes.

